

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Доцільність «європейського вибору» України, визнання його ключовим пріоритетом зовнішньої політики традиційно пов'язується зі спільністю ціннісних орієнтацій українців та жителів сучасної Європи. Втім, поширені в країні уявлення про систему цінностей європейців (особливо на побутовому рівні) мають дещо поверховий характер, спираються на загальноприйняті «штампи» та канони, тяжіють до надмірної політизації. Більше за те, система цінностей в Україні розглядається не як визначальний, а лише як додатковий фактор розвитку суспільства. З огляду на сучасні аксіологічні та соціологічні тенденції подібні міркування є дещо застарілими.

Ще наприкінці 70-х рр. XX ст. дослідницька група EVSSG (European Values Systems Study Group) з університету Тілбурга (Нідерланди) під егідою Я. Керкгофса та Р. де Муура виступила з ініціативою створення унікального міжнародного проекту, який займався б дослідженням ціннісних орієнтацій європейців. Проект отримав назву «European Values Study» («Європейське дослідження цінностей») або «Європейські цінності», далі – EVS) та об'єднав науковців з провідних європейських країн. Ідея була в тому, щоб зрозуміти, які моральні та соціальні цінності лежать в основі європейських соціальних та політичних інститутів та діючих урядів. Респондентам ставилися такі запитання, як: «Чи поділяють європейці спільні цінності?», «Чи змінюються цінності в Європі й якщо так, то в яких напрямках?», «Чи продовжують християнські цінності бути визначальними для життя та культури мешканців Європи?» тощо [1, 135].

Перший раунд опитування EVS було проведено у 1981 р. Інтерв'ю охопило близько 1 тис. жителів 10 європейських країн, в тому числі Бельгії, Данії, Франції, ФРН, Великобританії, Ісландії, Північної Ірландії, Нідерландів та ін. Відтоді опитування проводилися кожні дев'ять років (1990 р., 1999 р., 2008 р.), а кількість його учасників постійно зростала. Так, у 1990 р. в інтерв'ю взяло участь 27 країн/регіонів Європи, а у 1999 р. – вже 33. Рекордною стала четверта хвиля опитування (2008 р.), яка охопила 47 європейських країн/регіонів від Ісландії до Азербайджану та від

Португалії до Норвегії. В ньому взяло участь близько 70 тис. жителів Європи віком від 18 років. Респонденти відповіли на стандартні запитання спеціально розробленої анкети, згруповані за відповідними напрямками (загальна кількість запитань – 250). Таким чином було сформовано унікальну базу даних, яка дає можливість проводити порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій, дозволяє чітко прослідкувати динаміку змін у них та навіть охарактеризувати ціннісний потенціал майбутніх поколінь європейців [2]. Результати дослідження було опубліковано у спеціальному виданні – «Атласі європейських цінностей», яке побачило світ у 2005 р. та 2011 р. [3].

Україна взяла участь в інтерв'ю EVS у 1999 р. та 2008 р. Координатором проекту стала к.соц.н. О. Балакірева (Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка).

Опитування EVS було згруповано за такими розділами (напрямами): «Життя», «Родина», «Робота», «Релігія», «Політика», «Суспільство». У свою чергу, кожний розділ було поділено на підрозділи, зокрема в розділі «Життя» виокремлено такі підрозділи: «Добробут», «Щастя», «Задоволеність життям», «Локус контролю»; «Політика» – «Політичні вподобання», «Готовність приєднатися до політичних акцій», «Ліво-правоцентризм», «Підтримка демократії» тощо. Отримані дані було опрацьовано та відображено у вигляді порівняльних таблиць.

Не претендуючи на універсальність, виокремимо найбільш очевидні ціннісні переваги жителів сучасної Європи. Так, попри збільшення ролі емансипації, поглиблення індивідуалізму, найбільш шанованою цінністю для європейців залишається родина. Бути одруженим (заміжною), виховувати дитину (дітей) важливо для понад 90% жителів Європи. В Україні важливість сім'ї як традиційної цінності визнають 94-97% дорослого населення, причому 82% відзначають її «дуже важливу» роль. Це цілком природно, оскільки саме родина забезпечує базисні потреби людини та суспільства, регулює важливі міжособистісні стосунки, створює умови для повноцінного відтворення населення і соціалізації нового покоління, гарантує турботу та захист, соціальну підтримку та безпеку, визначає соціальний статус [4, 21-22]. Водночас, дані EVS переконливо свідчать про зміну пріоритетів європейців стосовно народження та виховання дітей. Для жителів Європи поява дітей та їхня кількість більше не пов'язується з економічною необхідністю чи обов'язком перед природою, Богом або старістю. Вона розглядається передусім як можливість, надана людині природою. Але, якщо цією можливістю скористалися і в сім'ї з'явилася дитина (діти), то ставлення до неї (них) має

бути відповідним. Європейці розуміють необхідність значних емоційних та матеріальних інвестицій у розвиток дітей, переконані у важливості участі обох батьків у їх вихованні. Подібні думки дещо дисонують з переконаннями українців (особливо молодого покоління), які не завжди свідомо підходять до планування та народження дітей, а після їх появи основну роль у їх вихованні відводять матері або бабусі.

Чільне місце в ієрархії цінностей жителів сучасної Європи посідає робота. Більше 70% європейців охарактеризували її як «дуже важливу». Лідерами стосовно ціннісної важливості роботи є Польща, Румунія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Македонія та Мальта (у Польщі та на Мальті показник важливості роботи складає 96%) [5]. Серед цінностей громадян України робота також посідає провідне місце – 84% опитаних українців відзначили її важливість.

Варто підкреслити, що 45% респондентів погодилися з твердженням, що «робота завжди повинна бути на першому місці, навіть якщо залишається менше вільного часу» (свою незгоду з цим зазначили 29%). 60% опитаних вважають, що «принизливо отримувати гроші, якщо ти їх не заробляєш», 77% погодилися, що необхідно працювати, щоб повністю розвинути свої таланти, 65% впевнені, що «хто не працює, стає ледарем», 50% бачать у роботі «обов'язок перед суспільством». Відчуваються й певні зміни в системі цінностей щодо роботи. Для 89% українців важлива «хороша оплата праці», для 72% – щоб вона була «гарантована», 70% зазначили важливість того, щоб робота була «цікава». Разом з тим, для 29% важливим є «не дуже напружена робота». Кожний третій зазначив таку ознаку, як «суспільна корисність роботи» (31%) [4, 25-26].

Окреме місце в системі ціннісних орієнтирів європейців посідає релігія. Дослідники EVS виявили цікавий парадокс – попри очевидні тенденції до секуляризації, утвердження релігійного плюралізму та атеїзму, роль релігії в суспільстві залишається досить значною. Близько 50% європейців моляться чи медитують принаймні один раз на тиждень. Три з чотирьох жителів Європи підтверджують свою належність до тієї чи іншої релігії. Очевидно, існує велика різниця між більш секуляризованими північно-західними країнами Європи та більш традиційними південно-східними. Проте навіть в такій країні як Нідерланди, відомій своїми ліберальними традиціями, один з чотирьох жителів відвідує церкву [6]. Найбільш релігійними країнами Європи є Польща, Мальта, Ірландія. Найбільша кількість атеїстів зафіксована у Франції (15%).

Щодо українців, то 50% із них відводять релігії важливе місце у своєму житті. Вважають себе віруючими 67%, невіруючими – 22%, 11% вагалися з відповіддю. Водночас, сповідують будь-яку релігію 56%, ні – 43%. Отриманий результат є досить показовим і свідчить, по-перше, про певну невизначеність щодо розуміння релігійності й віри, та, по-друге, – про існування певної « моди на

релігійність» в українському суспільстві. Переважну більшість серед тих, хто сповідує релігію, становлять прихильники християнської традиції (88%) [4, 29].

Натомість, за даними EVS серед європейців спостерігається зменшення ролі традиційних релігій (зокрема, християнства) та збільшення ваги новітніх релігійних течій і рухів. Релігійний еkleктизм, суб'єктивізація та приватизація релігії, можливість «конструювати» власну релігію з різних символічних систем (релігія «а la carte») – характерні риси сучасного європейського релігійного життя.

Відмінності між Західною та Східною Європою найбільше виявляються у ставленні до політики. Незважаючи на загальну підтримку демократії (більше 90% європейців погоджуються з відомим висловом «Демократія – найгірша з усіх форм правління, за виключенням всіх інших, які використовувалися час від часу»), демократичні традиції на Заході є набагато стійкішими. Так, найсильнішою є підтримка демократії в Норвегії, Ісландії, Данії та Греції. Натомість, в Росії, Естонії, Латвії лише одна людина з п'яти вважає демократію «дуже важливою» [7].

Результати опитувань EVS свідчать про досить стабільний стан аполітичності серед населення України, який дещо змінюється під час активних виборчих кампаній, коли спостерігається зростання зацікавленості політичним життям. Тією чи іншою мірою цікавляться політикою близько 40%, а не цікавляться – 60%. В ієрархії цінностей українців політика посідає одне з останніх місць. Лише 11% відповіли, що політика є «дуже важливою» для них [4, 30].

Органічною частиною системи цінностей сучасної Європи є показник задоволеності своїм життям, можливості впливати на нього, що, в свою чергу, виступає базою для формування почуття впевненості та стабільності. Стандартні запитання: «Наскільки Ви задоволені своїм життям?», «Чи відчуваєте Ви себе щасливими?» виявили, що найщасливіші люди живуть в Нідерландах та Ісландії (більше 50% респондентів відповіли, що дуже задоволені своїм життям). Найменш щасливими почувають себе жителі Румунії, Росії, України та Болгарії [8]. Подібні відмінності пояснюються не лише значною різницею у якості

життя, а й рівнем розвитку громадянського суспільства, забезпечення верховенства права, культурним розмаїттям та відкритістю до викликів сучасності (новітні технології, урбанізація та ін.). Сучасна Європа відійшла від характерних для країн пострадянського простору патерналістських орієнтацій – більшість жителів Франції, Великобританії, Німеччини, Австрії, Швеції переконані у визначальній ролі людини, а не держави у матеріальному забезпеченні. Натомість, більше половини українців підтримують думку, що «держава повинна нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені», 65% покладають на державу відповідальність за забезпечення всіх громадян житлом, 70% – за пенсійне забезпечення громадян [4, 32].

Таким чином, ціннісна система сучасної Європи є багатовимірним явищем, що відображає пануючі пріоритети (родина, робота, політика (демократія), релігія) та фіксує зміни в них. Їхнє розуміння, осмислення є важливою частиною європейської інтеграції України, ціннісні орієнтації якої подекуди залишаються далекими від європейських.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Балакірева О. Ціннісні орієнтації українського суспільства: 1996 – 1999 – 2006 рр. / О. Балакірева // Український соціум. – 2008. – №2. – С. 135–164. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/3_evs_wvs_US_2_2008.pdf
2. History of European Values Study. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/page/survey-2008.html>
3. Atlas of European Values: Trends and Traditions at the Turn of the Century / L.Haulman, I. Sieben, M. van Zundert. – Lieden, the Netherlands: Brill, 2011. – 91 p.
4. Балакірева О. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві / О. Балакірева // Український соціум. – 2002. – №1. – С. 21–32.
5. Percentage of people indicating as very important. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/files/pages/importanceofwork.jpg>
6. Percentage of people who visit religious services at least once a month. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/files/pages/visitreligiouservices.jpg>
7. Percentage of people who find having a democratic political system «very good». – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/files/pages/democracy.jpg>
8. Percentage of people who, taking all things together, are very happy with their life. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.europeanvaluesstudy.eu/files/pages/happiness_2.jpg